

Małgorzata Kysil

(Archiwum Państwowe we Wrocławiu)

**Akta rodziny Schaffgotschów
w zasobie Archiwum Państwowego we Wrocławiu.**

Archiwalia wytworzone przez ród Schaffgotschów na Dolnym Śląsku należą do jednych z największych w zasobie Archiwum Państwowego we Wrocławiu. Zespół „*Akta majątku Schaffgotschów w Cieplicach, powiat jeleniogórski z lat 1312-1945*” liczy 30.250 jednostek archiwalnych, w tym 1.145 dokumentów pergaminowych i papierowych oraz 955 jednostek dokumentacji kartograficznej. Zajmuje 722, 50 mb. Warto nadmienić, że w Archiwum Państwowym w Katowicach przechowywane są trzy zespoły wytworzone przez „górnos Śląskich” Schaffgotschów, a mianowicie: „*Zakłady hrabiów Schaffgotschów w Gliwicach*”, „*Zakłady hrabiego Schaffgotscha Sp. z o. o. Kopalnia „Hohenzollern” w Szombierkach*” oraz „*Zakłady hrabiego Schaffgotscha Sp. z o. o. kopalnia „Gräfin Johanna” w Bytomiu-Karbiu*”.

Twórcą zespołu był ród Schaffgotschów, zwanych też Schaffami lub Schoffami do XVI-XVII wieku, kiedy wykształciło się nazwisko. Przybyli oni około drugiej połowy XIV wieku w rejon Karkonoszy i Gór Izerskich z siedzib rodowych na Łużycach (*Mückenberg*) i Miśni (*Sollgast*). Budowniczym potęgi rodu był urodzony w latach 1346-1348 Gotsche II Schoff, syn Gotsche I Schoffa, zwanego starszym. Gotsche II odziedziczył po przodkach jedynie Sobieszów (*Hermsdorf Kynast*) i Piechowice (*Peterswaldau*), a na drodze zakupów lub nadań otrzymał kilkadziesiąt majątków, czynszów, zastawów lub innych korzyści. Zamek Chojnik (*Kynast*), zbudowanym przez książąt śląskich jako zamek myśliwski, a później strażnica na granicy czeskiej, Gotsche II nabył w latach dziewięćdziesiątych XIV wieku, a w

1393 r. ufundował tam ołtarz. Późniejszy klucz Chojnik tworzyły majątki rycerskie (*Rittergut*): Bierutowice (*Brückenberg*), Przesieka (*Hain*), Kopanina (*Jungseiferschau*), Malinnik (*Herichsdorf*), Sobieszów, Piechowice, Szklarska Poręba (*Schreiberhau*), Kopaniec (*Seiferschau*), Cieplice (*Bad Warmbrunn*), Wilcza Poręba (*Wolfshau Riesengebirge*) i Wojcieszów (*Kauffung*).

W 1399 r. Schaffowie dokonali zastawu na zamku Gryf (*Greiffenstein*). W ramach klucza Gryf weszły majątki: Rabiszów, Wojciechów (*Ullersdorf-Liebental*), Gierczyn (*Giehren*), Kronice, Proszowa (*Gräflich Kunzendorf*), Młyńsko (*Mühlseiffen*), Przecznica (*Querbach*), Skarbków (*Gräflich Röhrsdorf*) i uzdrowisko Świeradów (*Bad Flinsberg*). Do dóbr alodialnych, których podstawę stanowiły dobra klucza Gryf, należał również majątek rycerski Siedlęcin (*Böberröhrsdorf*).

Kamienicę (*Kemnitzberg*) wniosła w 1370 r. w posagu Małgorzata, córka Zofii i Ryperta Unvogla, pierwsza żona Gotsche II Schoffa, zaś Podgórzyn (*Giersdorf*) w 1578 r. Magdalena von Zeidlitz, żona Krzysztofa Schaffgotscha. Do klucza Podgórzyn należała Sosnówka (*Kieferberg*).

W 1592 roku rodzina Schaffgotschów zakupiła ogromny majątek Żmigród w powiecie milickim, z którym uzyskano głos w śląskim sejmie książęcym. Jednak utraciła go, jak i inne majątki po śmierci Hansa Ulryka Schaffgotscha, który w 1635 r. został ścięty za sprzyjanie Wallensteinowi i zdradę cesarza. Klucze Chojnik i Podgórzyn przeszły w ręce cesarza, dochody z Gryfa przeznaczono na utrzymanie osieroconych dzieci. Kowary (*Schmiedeberg*) otrzymał hrabia Czernin, Kamienicę hrabia von Erdroth, Żmigród w 1641 r. Melchior von Hatzfeldt.

Syn Hansa Ulryka, Krzysztof Leopold postawił sobie za zadanie odzyskać majątek i przywrócić dawny blask rodu Schaffgotschów. Pod naciskiem opinii publicznej cesarz Ferdynand II oddał mu klucz Gryf. Piastując wiele stanowisk na dworze cesarskim, a nawet

będąc ambasadorem z ramienia dworu cesarskiego w Warszawie, zasłużył sobie na łaskę cesarza Ferdynanda III, który zwrócił mu Chojnik i Podgórzyn. Żmigród pozostał przy rodzinie Hatzfeldtów, pomimo prowadzonych procesów aż do 1803 roku. W 1653 r. Krzysztof Leopold nabył od książąt legnicko-brzeskich majątek Siedlęcín.

Jego syn, Hans Anton ustanowił fideikomis na dobrach rodzinnych w 1733 r. za zgodą cesarza Karola VI. przedstawiono go w formie aktu w testamencie Hansa Antona z 1738 r. Istotą fideikomisu było przekazywanie lub powierzanie komuś, przede wszystkim majątku. Powiernik *fiduciarius* stawał się opiekunem powierzonego majątku na czas określony, albo dożywotnio. W ten sposób powstrzymano podział majątku, który nie można było sprzedać, ani dzielić.

Obszar majątku Schaffgotschów wynosił 31.000 ha w 1926 r., z czego na dobra fideikomisu przypadało 18.000 ha. Poza tym drobne posiadłości rolne i leśne stanowiące własność Schaffgotschów rozsiane były po różnych gminach położonych w pobliżu zwartych majątków rycerskich.

Pierwszym miejscem składowania archiwaliów rodowych stał się zamek Chojnik. Nie zachowały się najstarsze materiały, bowiem uległy spaleni w 1675 r. na Chojniku, który zapalił się od uderzenia pioruna. Były to: urbarze, akta procesowe, księgi protokołów, księgi kupna, akta spraw militarnych itp. W związku z tym, że w 1715 roku zniesiono odrębne zarządy obu kluczy Chojnika i Gryfa, a administracja spoczęła w rękach jednego generalnego zarządcy z siedzibą w Sobieszowie, postanowiono również tam przenieść archiwum. Akta przechowywano do 1946 r. w budynku, przeznaczonym na Urząd Kameralny. Dokumenty przekazano do biblioteki w Cieplicach. Przeniesienie archiwum do Sobieszowa wiązało się z koniecznością znalezienia miejsca dla narastającej liczby akt w dużym budynku, należycie zabezpieczonym i położonym w centrum zarządu gospodarczego dóbr.

W 1825 r. Chojnik podniesiono do stopnia samodzielnego państewka (*Freie Standesherrschaft*) i powołano w 1828 r. na wzór Żmigrodu, Urząd Kameralny. Było to potrzebne w razie częstych nieobecności Schaffgotscha. W skład urzędu weszli: dyrektor, zarządca lasów, rentmistrz klucza Chojnik, urzędnicy mianowani przez właściciela dóbr. Wszyscy oni tworzyli kolegium. W urzędzie zatrudniono także osoby niebędące członkami kolegium, jak: niżsi urzędnicy i sekretarz, którego zadanie polegało na prowadzeniu kancelarii i utrzymaniu w porządku registratury i archiwum Urzędu. Temu Urzędowi podlegały: urzędy rentowe, zarządy rolne i leśne, uzdrowiska w Cieplicach i Świeradowie, niżsi urzędnicy i pomocnicy biurowi, za wyjątkiem służby domowej i ogrodowej. Niewiele zmieniło się w administracji majątków. Wydzielono jedynie z urzędu rentowego sprawy związane z orzekaniem sprawiedliwości. W 1912 r. zniesiono wszystkie kasy rentowe, a pozostała jedynie Kasa Główna w Sobieszowie.

Pierwszy, nie zachowany układ akt pochodził z 1792 r. i dzielił akta na trzy działy:
I - akta o charakterze gospodarczo-administracyjnym przechowywane w zarządzie dóbr,
II - akta rodowe złożone w archiwum w nowej szafie (*im Archive im neuen Repositorio*),
III - akta różne przechowywane w archiwum w starej szafie (*im Archive im alten Repositorio*).

Pracownicy kancelarii Schaffgotschów w 1830 r. podzielili akta na 4 działy, zwane sekcjami, które odpowiadały poszczególnym kluczom majątkowym. I tak pierwsza sekcja obejmowała akta gospodarcze i administracyjne klucza Chojnik, druga - akta rodowe i korespondencję Schaffgotschów, trzecia - akta gospodarcze i administracyjne klucza Gryf, czwarta - akta klucza Podgórzyn (*Giersdorf*). W związku z przekazaniem do archiwum akt czterech pierwszych sekcji, nowe akta i akta nie objęte ostatnim porządkowaniem w latach 30-tych XIX wieku, zaczęto układać w latach 50-tych XIX wieku w oddzielną całość. Były to tzw. akta registratury w odróżnieniu od archiwum. Podzielono je na 8 sekcji, w obrębie sekcji

na fachy, a w nich wprowadzono numery bieżące do oznaczenia jednostek. Były to następujące sekcje akt registratury: I - spraw kasowych, II - generaliów, sesji Urzędu Kameralnego, procesów, personaliów, uzdrowisk, gospodarki rybnej, III - klucza Gryf, IV -klucza Chojnik, V - klucza Podgórzyn, VI - gospodarki leśnej, VII - policji, VIII - akt gruntowych. Ten podział na akta archiwum i registratury okazał się bardzo trwały i istnieje do dzisiaj. Akta każdej z sekcji spisano w inwentarzach książkowych, zwanych repertoriami.

W 1830 r. podjęto także pierwsze prace inwentaryzacyjne nad dokumentami, układając je rzeczowo w 48 grupach, zwanych fachami, tak, aby później w miarę odnajdywania zwiększyć tę liczbę do 50. Do inwentarza książkowego („*Urkunden Repertorium*”) wpisywano sygnaturę i regest dokumentu. Nie zamieszczano w nim jednak np. opisu pieczęci, listy świadków, informacji o języku dokumentu, kopii czy oryginał. Dokumenty późniejsze, z XIX i XX wieku wymieszane są wraz z aktami, zapewne aby tworzyły całość sprawy.

Później akta odnalezione w zarządzie klucza Gryf spisano w oddzielnym inwentarzu. Podjęli się tego niżsi urzędnicy klucza - Hirt i Helbig, którzy pracę tę ukończyli w 1886 r. Akta podzielono na działy (A - akta, B - księgi, C - prośby wnoszone na ręce Schaffgotschów- supliki, D- mapy i plany).

Pewne ulepszenie w archiwum Schaffgotschów wprowadził Voigt, urzędnik Urzędu Kameralnego, zatrudniony w latach 1890–1914 w registraturze. Jego główne zadania polegały na: utworzeniu sekcji IX (spraw szkolnych i kościelnych), nadaniu sekcji VI (leśnej) nowego inwentarza, ostatecznym uporządkowaniu w 1911 r. archiwum rodowego Schaffgotschów, dzieląc go na 32 tytuły, a w ich obrębie na 170 fachów, uporządkowaniu korespondencji politycznej, utworzeniu inwentarza akt budowlanych po I wojnie światowej.

Jeśli chodzi o sposób inwentaryzacji należy stwierdzić, że inwentarze powstałe w latach 30 - tych i 50 - tych ubiegłego stulecia nie są tak dokładne jak te powstałe w końcu

XIX i XX wieku. Są one mało czytelne, zawierają lakoniczne tytuły jednostek, brakuje dat lub są tylko daty początkowe (nawet w przypadku poszytów ze sprawami zamkniętymi). Pod jedną pozycją inwentarzową zamieszczono wszystkie tomy. Inwentarze zawierały jedynie trzy rubryki: liczbę porządkową, tytuł jednostki, uwagi. Taki charakter posiadały inwentarze sekcji I, II i III, IV i V oraz stary egzemplarz sekcji VI.

Natomiast powstałe później inwentarze: nowy sekcji VI, sekcji IX, akt zamku w Cieplicach, klucza Gryf oraz akt budowlanych, są dużo bardziej dokładne i zawierają więcej rubryk. I tak w inwentarzu sekcji VI całość akt podzielono na działy (*Abteilung*), te na fache, a w ich obrębie nadano numery jednostkom.

W inwentarzu sekcji IX występuje podział na „fache”, w pierwszej rubryce figuruje nazwa miejscowości, w drugiej numer aktu, w trzeciej tytuł aktu, w następnych rubrykach tom i rok.

W inwentarzu akt zamku w Cieplicach obok numeru „fachu”, tytułu, występuje rubryka przeznaczona na dawne sygnatury i uwagi.

W inwentarzu akt klucza Gryf umieszczono szereg rubryk, które bardzo dokładnie wypełniono: tytuł, dział akt, numer jednostki, numer „fachu”, starą sygnaturę z rozbiciem na numer kancelaryjny i registry (*Kanzlei, Akten Stube*), oznaczenie akt, wolumen, data założenia i datę zamknięcia jednostki, uwagi.

W inwentarzu akt budowlanych, sporządzonym na maszynie, akta ułożono według miejscowości w układzie alfabetycznym. Sygnatura składa się z trzech członów: B - skrót na akta budowlane (*Bau*), cyfra arabska oznaczająca jednostkę archiwalną, tytuł, tom i rok.

W inwentarzu do akt podręcznych adwokatów, którzy prowadzili sprawy procesowe Schaffgotschów, akta ułożono według poszczególnych kluczy majątkowych, oznaczonych cyfrą rzymską. Następnie wymieniono numer aktu, tytuł (kto przeciw komu), informację o spornej sprawie i daty.

Pismo w tych ostatnich inwentarzach jest bardzo wyraźne i staranne. Brak opisu zewnętrznego jednostek, ale prawie wszystkie posiadają spis działów, czasem nawet z podaniem stron działów.

Jednym z najbardziej znanych dyrektorów Archiwum Schaffgotschów był w latach 1909-1912 prof. Nentwig oraz dr Wutke - emerytowany dyrektor Królewskiego Archiwum we Wrocławiu, zatrudniony w latach 1927-1931. Zajmowali się oni bardziej pracami badawczymi, aniżeli sprawami archiwum i pracami archiwalnymi.

W 1928 r. Schaffgotschowie wydali regulamin korzystania ze swojego Archiwum. Korzystanie z zasobu dozwolone było do celów służbowych dla urzędników pracujących dla Schaffgotschów. Inni mogli mieć prawo do korzystania z Archiwum tylko po uzyskaniu zezwolenia dyrektora Urzędu Kameralnego i jedynie do badań naukowych. Nie udostępniano akt z ostatnich 50 lat oraz akt starszych, które zawierały dane nienadające się do opublikowania.

Można było odmówić korzystania z materiałów, które były w danym czasie w opracowaniu przez archiwistów albo wykorzystywane do celów służbowych. Korzystać z Archiwum można było tylko w godzinach urzędowych i w obecności służby archiwalnej, po wpisaniu się do książki korzystających. Odpisów, fotografowania materiałów wolno było dokonywać jedynie za zgodą Schaffgotscha lub dyrektora Urzędu Kameralnego. Archiwum miało prawo do gromadzenia egzemplarzy prac publikowanych na podstawie materiałów z jego zasobu. Można stwierdzić, że zasady korzystania z Archiwum Schaffgotschów były podobne do tych, którymi obecnie kierują się archiwa.

Najstarsze akta spisał w „*Verzeichniss der aus dem Gräfl. Schloss Warmbrunn stammenden und im Standesherrschaft Archiv zu Hermsdorf Kynast verwahrten Akten 1403–1901*“ Voigt, hrabiowski registrator na zamku Chojnik w styczniu 1911 r.

Drugie repertorium archiwalne to „*Archivs= Repertorium ueber die Sect. I B befindlichen Kynast und Neugräflich Warmbrunn et Voigtsdorfer Schriften 1404–1945*“),
trzecie - „*Archivs= Repertorium ueber die Sect. III B befindlichen Herrschaft Greiffensteiner Acten 1657–1900*“, czwarte - *Archivs=Repertorium ueber die Sect. IV befindlichen Herrschaft Giersdorfer Schriften 1639–1940*” .

Pierwsze repertorium, powstałe już w registraturze, nosi tytuł „*Repertorium über die Sect. I et II befindlichen Schriften*”, w tym Sekcja I to „Akta Kasy Głównej” (*Haupt Cassa Acten 1738-1945*) oraz Sekcja II a „Akta Generaliów ” (*Acta Generalia 1791-1945*), drugie repertorium - Sekcja II B „Akta Generaliów” (*Acta Generalia 1643-1944*), trzecie - „*Repertorium über die in Sect. III et IV befindlichen Schriften*”, przy czym Sekcja III a to „Dominium Gryf” (*Greiffensteiner Acta 1793-1945*”), Sekcja IV a „Dominium Chojnik i Cieplice” (*Kynast und Neugräflich Warmbrunner Acta 1737-1945*”).

Kolejne, czwarte repertorium obejmuje Sekcję V i VI - „*Repertorium über die in Sect. V et VI befindlichen Schriften*” - Sekcja V „Akta Podgórzyna i Siedlęcina (*Giersdorfer und Boberröhrsdorfer Acten 1683–1945*)” oraz Sekcja VI „Akta Leśne” (*Forst Acten 1711–1923*”).

Repertorium piąte to „Akta Sekcji IX. Kościołów i Szkół” (*Section IX. Kirchen=und Schul=Akten 1312-1945*”), szóste - „Repertorium akt do prowadzonych procesów przez różnych adwokatów z lat” (*Repertorium der von verschiedenen Rechtsanwälten hierher abgegebenen Handacten zu den geführten Prozessen etc 1695-1942*“), spisane w sierpniu 1889 r. Sygnaturę aktualną stanowi cyfra rzymska łamana przez arabską. I tak: I/ Chojnik, II/ Podgórzyn, III/ Siedlęcina, IV/ Gryf, V/ różne akta procesowe, sądowe. Repertorium siódme stanowią „Akta Sekcji VI Leśnej” (*Section VI Forst=Akten 1711-1923*”).

Jest jeszcze oddzielne repertorium dla klucza Gryf - „*Repertorium bei dem Reichsgräflich Schaffgotschschen Rent-Amt der Herrschaft Greiffenstein*”, sporządzone przez Richarda Helbiga i Augusta Hirta w 1886 r.

Po II wojnie światowej akta majątku Schaffgotschów przewieziono w grudniu 1946 r., a dokumenty w czerwcu 1948 r. do ówczesnego Archiwum Wojewódzkiego we Wrocławiu. Do pracy przystąpiła grupa archiwistów w składzie: Józef Domański, Aniela Stojanowska, Wanda Malewicz i in. Prace porządkowe, przy porządkowaniu dokumentów i akt posiadających sygnatury, trwały w latach 1947-1949. Natomiast w latach 1950-1955 porządkowano księgi i akta bez sygnatur. Wyodrębniono księgi i akta leśne, księgi gospodarcze klucza Gryf, Chojnik, Podgórzyn, majątku Siedlęcina, uzdrowisk Cieplice i Świeradów, księgi finansowo-kasowe oraz akta i księgi Urzędu Kameralnego, sporządzając dla nich inwentarze kartkowe. Odtworzono na podstawie zachowanych jednostek dwa inwentarze: „*Sekcję VII- Akta policji dominialnej z lat 1802-1875*” i „*Sekcję VIII - Akta gruntowe z lat 1792-1944*”. Mgr Aniela Stojanowska w 1976 r. przepisała „*Sekcję I a. Kasę Główną z lat 1743-1945*”.

Sporządzono 11 inwentarzy kartkowych, tj:

- „Akta kasowe z lat 1747-1941”,
- „Akta klucza Gryf z lat 1708-1902”,
- „Akta dominium Cieplice z lat 1812-1877”,
- „Akta folwarku Sobieszów (*Hermsdorf*) z lat 1746-1876”,
- „Akta klucza Chojnik z lat 1640-1928”,
- „Akta Cieplice Zdrój z lat 1811-1921”,
- „Akta Świeradowa Zdroju z lat 1825-1901”,
- „Akta klucza Podgórzyn z lat 1638-1907”,
- „Akt Siedlęcina z lat 1669-1890”,

- „Akta Urzędu Kameralnego z lat 1602-1945”,

- „Akta kartografię z lat 1824-1909”.

Ponadto odtworzono:

- „Sekcję VII - Akta policji dominialnej z lat 1802-1875”,

- „Sekcję VIII - Akta gruntowe z lat 1792-1944”.

Wykaz inwentarzy książkowych (repertoriów) i kartkowych do zespołu „Akta majątku Schaffgotschów”.

Lp	Tytuł repertorium	Data powstania	Autor	Liczba jednostek po 1945r.	Liczba jednostek przed 1939r.	Uwagi
1.	„Urkunden Repertorium 1312–1935”	1830 r.		1.131		Repertoria powstałe dla akt w archiwum
2.	„Verzeichniss der aus dem Gräfl. Schloss Warmbrunn stammenden und im Standesherrschaft-Archiv zu Hermsdorf Kynast verwahrten Akten 1403–1901“	Styczeń 1911 r. na zamku Chojnik	Voigt, registrator dóbr	1.964		Asystent Kahlert w 1899 r. sporządził pierwszy nieistniejący inwentarz
3.	„Archivs= Repertorium ueber die Sect. I B befindlichen Kynast und Neugräflich Warmbrunn et	1830 r.		2.434		

	Voigtsdorfer Schriften 1404–1945“					
4.	„Archivs=Repertorium ueber die Sect. III B befindlichen Herrschaft Greiffensteiner Acten 1657–1900“	1830 r.		203		
5.	„Archivs=Repertorium ueber die Sect. IV befindlichen Herrschaft Giersdorfer Schriften 1639–1940“	1830 r.		124		
6.	„Repertorium über die Sect. I et II befindlichen Schriften 1738–1945“	1850 r.		1.660		Inwentarze powstałe w registraturze
7.	„Akta Generalia Sekcji II B z lat 1643–1944“	1850 r.		258		
8.	„Repertorium über die in Sect. III et IV befindlichen Schriften 1737–1945“	1850 r.		1.487		
9.	„Repertorium über die in Sect. V et VI befindlichen Schriften 1683–1945“	1850 r.		1.997		
10.	„Section VI Forst - Akten 1711–1923“			1.185	1710	Nadał sekcji VI nowy inwentarz
11.	„Sekcja VII - akta policji dominialnej z lat 1802–1875“	1850 r.		260		Inwentarze sekcji VII i VIII zagi-

						neły, a ich układ odtworzono na podstawie zachowanych sygnatur po II wojnie
12.	„Seksja VIII- akta gruntowe z lat 1792–1944”	1850 r.		552		
13.	„Section IX. Kirchen=und Schul=Akten 1312–1945”	1890-1914	Voigt utworzył sekcję IX	362		
14.	„ <u>Repertorium</u> der von verschiedenen Rechtsanwälten hierher abgegebenen Handacten zu den geführten Prozessen etc 1695–1942“	VIII 1889r.		759		
15.	„Repertorium bei dem Reichsgräflich Schaffgotschschen Rent-Amt der Herrschaft Greiffenstein“	1886 r.	Richard Helbig i August Hirt	142		
16.	„Akta kasowe 1747–1941”			1.184		Inwentarze kartkowe sporządzone w latach 60-

						tych XX w.
17.	„Akta klucza Gryf z lat 1708-1902”			1.168		
18.	„Akta folwarku Sobieszów 1746-1876”			158		
19.	„Akta klucza Chojnik z lat 1640-1928”			1.279		
20.	„Akta dominium Cieplice z lat 1812-1877”			724		
21.	„Akta Cieplice Zdrój z lat 1811-1921”			951		
22.	„Akta Świeradowa Zdroju z lat 1825-1901”			389		
23.	„Akta klucza Podgórzyn z lat 1638-1907”			544		
24.	„Akt Siedlęcina z lat 1669-1890”			1.091		
25.	„Akt Urzędu Kameralnego z lat 1602-1945”			3.013		
26.	„Kartografia z lat 1824-1909”			955		
	Razem			25.974		

Cenny zasób dokumentów liczy 1.131 dyplomów i pochodzi z lat 1312-1935. Najstarszy dokument pergaminowy w zespole z 2 V 1313 r. wystawiono w Jaworze. W tym dokumencie Henryk, książę Śląska i pan Jawora sprzedał braciom Kunemannowi, Hermanowi i Mikołajowi von Seidlitz wieś książęcą Snowidzę (*Hertwigswalde*) w okręgu jaworskim za 860 grzywien¹.

Dokumenty zawierają bogaty materiał do historii rodu Schaffgotschów, genealogii, spraw majątkowych, kupna, sprzedaży i podziału majątku. Można w nich znaleźć materiały dotyczące sądownictwa patrymonialnego, prawa patrymonialnego, praw i przywilejów miast Gryfowa i Mirska. Przy dokumentach zachowały się woskowe i lakowe pieczęcie królów czeskich, węgierskich, cesarzy, książąt Śląska oraz niektórych miast śląskich.

Materiał aktowy jest bardzo różnorodny. Są to akta miast, gospodarki, budownictwa, spraw kościelnych, zakonów dobroczynnych, towarzystw np. Śląskiego Towarzystwa Kredytowego. Szczególnie ważne akta dotyczą działalności Hansa Antona, starosty księstwa świdnicko-jaworskiego oraz korespondencji Krzysztofa Leopolda Schaffgotscha, pełniącego obowiązki posła w Rzeczpospolitej. Niezmiernie ważne są tzw. „*Acta Publica* z XVI–XVII w.”, które zawierają odpisy, ustawy sejmów śląskich, korespondencję ze stanami śląskimi, reskrypty, edykty i patenty cesarskie, akta sejmików powiatowych, odpisy spraw religijnych Bukischa.

Zachowało się 97 % stanu z uporządkowanej części zespołu, natomiast nie znany jest procent zachowania akt w części nieuporządkowanej. Jeśli chodzi o materiały archiwalne, to 48 % jest zszytych, 45 % ksiąg oprawnych, 7 % segregatorów i akt luźnych. Prawie wszystkie księgi są jednakowego formatu, jedynie księgi kasowe z ostatnich lat posiadają format większy. Format dudki mają nieliczne jednostki. Stare księgi kupna, urbarze, „*Acta Publica*”

---

¹ AP Wr., „Dokumenty majątku Schaffgotschów w Cieplicach”, Nr 667, Fach. XXVIII nr 1; *Katalog dokumentów przechowywanych w Archiwach Państwowych Dolnego Śląska*, opr. R. Stelmach, Wrocław 1991, nr 298, s. 73; *Schlesische Regesten*, 3.353 a.

posiadają oprawę skórzaną, czasem wytłaczaną. Księgi gospodarcze i kas rentowych mają skórzane narożniki i grzbiety. Jednostki zszyte, porządkowane jeszcze w Archiwum Schaffgotschów, zaopatrzone są w jęczyczki, na których zamieszczono sygnatury, daty i tytuły jednostek. Akta poszczególnych sekcji odznaczają się innym kolorem jęczyczków lub kolorowymi paskami na jęczyczkach. Tak jest na przykład w aktach klucza Gryf. Począwszy od ksiąg najstarszych do najmłodszych widoczne są na papierze znaki wodne. Pismo na ogół czytelne, w aktach z XX wieku pojawia się pismo maszynowe.

Stan zachowania archiwaliów jest dobry. Około 3 % akt posiada zniszczenia, takie jak oddarte lub przedarte grzbiety czy narożniki.

Podsumowując należy stwierdzić, że zespół „Akta majątku Schaffgotschów w Cieplicach, powiat jeleniogórski” z lat 1312–1945 nie jest jednorodny, ale posiada wielowarstwową specyfikę, wynikającą przede wszystkim z odrębnych archiwaliów dla poszczególnych kluczy majątkowych. Korzystanie z niego wymaga od petenta pewnego nakładu pracy w ogólnym rozpoznaniu materiału i konieczności poszukiwań określonego zagadnienia w kilku inwentarzach. Jako zaletę należy wymienić bardzo duży stopień zachowania akt (poza najstarszymi z XV–XVI wieku) i dobry stan fizyczny akt, estetykę opraw oraz czytelność pisma.

Rozproszenie zasobu aktowego w różnych inwentarzach przesądziło o tym, że w ostatnim czasie postanowiono na nowo uporządkować akta majątku Schaffgotschów, scalając materiały w ramach jednej sekcji i nadając każdej z nich oddzielną, ciągłą numerację w programie komputerowym „IZA”.

Bibliografia

Archiwum Państwowe we Wrocławiu. Przewodnik po zasobie archiwalnym do 1945 roku, pod red. Andrzeja Derenia i Rościława Żerelika, Wrocław 1996.

Bugaj Tadeusz, *Proces i egzekucja dziedzica Kowar Hansa Ulricha Schaffgotscha, Ratyzbona 1635*, w: *Kowary. Szkice z dziejów miasta*, pod red. Tadeusza Bugaja, t. 1, Jelenia Góra 1988-1989, s. 195.

Tenże, *Proces i egzekucja dziedzica z Kowar Hansa Ulricha Schaffgotscha (Ratyzbona 1635)*, „Rocznik Jeleniogórski”, Jelenia Góra 1987/1988, t. 25/26, s. 131-142.

Cauer E, *Die Ernennung des Grafen Schaffgotsch zum Coadjutor des Bischofs von Breslau i. J. 1744*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte u. Alterthum Schlesiens“, t. 4, cz. 2, 1862, s. 225-271.

Die Erhaltung d. Schaffgotsch'schen Stammgüter durch Fideikomisse, w: *Hausgeschichte und Diplomatarium der Reichs- Semperfreien u. Grafen Schaffgotsch*, t. 2, cz. 2, wyd. Johann Kaufmann, Warmbrunn 1925, ss. 897.

Fechner H., *Die erste Flucht u. Verbannung d. Fürstbischofs von Breslau, Pf. Gotth. Grafen Schaffgotsch 1757–1763*, „Zeitsch. f. preuss. Gesch. u. Landeskunde“, t. 20, s. 117-171.

Tenże, *Die Streitigkeiten des Abbé Bastiani mit dem Breslauer Domkapitel u. dem Fürstbischof. Grafen Schaffgotsch 1756–1763*, „Zeitschr. f. preuss. Gesch. u. Landeskunde“, t. 17, s. 465-501.

Festschrift zur goldenen Hochzeits-Feier des Herrn Hans Ulrich Grafen Schaffgotsch auf Schloss Koppitz u. der Frau Gräfin Johanna, geb. Gryczik v. Schomberg-Godulla, am 15. Nov. 1908, w: *Gräfl. Schaffgotsch'schen Werken*, Beuthen 1908, s. 48.

Gołaszewski Janusz, *Spuścizna kartograficzna Schaffgotschów w zasobie AP we Wrocławiu*, „Rocznik Jeleniogórski”, t. 37, 2005, s. 127-145.

Growka Květoslav, *Mincovní systém F. G. Schaffgotsche [XVIII w.]*, „Severní Morava”, Šumperk 1989, t. 58, s. 61-63.

Jugnitz J., *Anton Lothar Graf von Hatzfeldt-Gleichen, Kanonikus, Offizial u. Generalvikar von Breslau*, „Darst. u. Quellen z. schles. Gesch“, t. 7, Breslau 1908, s. 48

Krebs J., *Hans Ulrich Frhr. v. Schaffgotsch. Ein Lebensbild aus der Zeit des 30 jähr. Krieges*, Breslau 1890, VI, s. 292.

Kulke Han, *Zum 100. Geburtstag des Reichsgrafen Friedrich von Schaffgotsch*, „Schlesische Bergwacht. Zeitschrift d. Heimatvtr. aus Stadt und Kreis Hirschberg, dem Riesen- und Isergebirge und dem Riesengebirgsvereins“, Wolfenbüttel 1983, t. 33, cz. 4, s. 75-77.

Kuzio - Podrucki Arkadiusz, *Schaffgotschowie. Zmienne losy śląskiej arystokracji*, Bytom 2007.

Kysil Małgorzata, *Rządy baronów Adama, Krzysztofa i Hansa Ulryka Schaffgotschów z linii karpnickiej w baronii żmigrodzkiej w latach 1592-1635, na tle dziejów wolnego państwa stanowego w Żmigrodzie*, „Rocznik Jeleniogórski”, t. XXXV, s. 155-162.

Müting J., *Philipp Gotthard Fürst Schaffgotsch, Bischof von Breslau als Kirchenpolitiker*, Breslau Dissert. 1915.

Nentwig H. *Schaffgotschiana in d. Reichsgräfl. Schaffgotsch'schen Majoratsbibliothek zu Warmbrunn*, Leipzig 1899, s. 64.

Tenze, *Schaffgotsch'sche Gotteshäuser u. Denkmäler im Riesen - u. Isergebirge*, Breslau 1898, s. 188.

Tenze, *Der gräfl. Schaffgotsch'sche Orden der Ritter u. Damen von d. alten Hacke*, Warmbrunn 1908, s. 56.

Tenze, *Von d. Familie Schaffgotsch. Ältere Zeit bis 1742*, „Schlesiens. Illustr. Zeitschrift f. d. Pflege heimatl. Kultur“, t. 1, 1907/1908, s. 359-361,401-404; t. 4, 1911, s. 47.

Philipp Gotthard, Graf von Schaffgotsch (Fürstbischof von Breslau) als Freimaurer. der „Vereinigten Loge“ in Breslau, wyd. Lage I. i Krebs, Breslau 1891, s. 16.

Ptaszyński Janusz, *Pieniądz papierowy Schaffgotschów. [Bony dóbr śląskich z lat 1914–1923]*, „Biuletyn Numizmatyczny”, Warszawa 1986, Nr 1-4, s. 45-51.

Raabe Siegfried, *Die Schaffgotsch in Schmiedeberg*, „Schlesische Bergwacht. Zeitschrift d. Heimatvtr. aus Stadt u. Kreis Hirschberg, dem Riesen- und Isergebirge und dem Riesengebirgsvereins“, Wolfenbüttel 1983, t. 33, z. 14/15, s. 295.

Schubert H., *Beiträge zur Geschichte d. Herrsch. Kynast u. d. Familie Schaffgotsch*, Wand. Ries. 1897, s. 4-5, 20-22.

Stojanowska Aniela, Wstęp do inwentarza zespołu „*Akta majątku Schaffgotschów w Cieplicach, pow. jeleniogórski*”, 1957, uzupełniony w 1969 r., s. 1-38.

Stelmach Roman, *Archiwum majątku Schaffgotschów w Cieplicach- dokumenty*, cz. 1, w: „Rocznik Jeleniogórski” , t. 35, Jelenia Góra 2003, s. 33-40; cz. 2, t. 36, 2004, s. 79-103.

Stettner P., *Friedrich d. Grosse u. Graf Schaffgotsch, Fürstbischof von Breslau*, „Prg. Realgymn. Königsberg in Pr.“, 1889, s. 34.

(Thomas), Hans Ulrich Schaff-Gotsche, Hirschberg 1829, s. 60

Theiner A., *Zustände der kath. Kirche in Schlesien von 1740 bis 1758 u. die Unterhandlungen Friedrichs II. u. der Fürstbischöfe von Breslau, des Kardinals Ludw. Phil. Grafen v. Sinzendorf u. Phil. Gotth. Fürsten v. Schaffgotsch mit d. Papst Benedikt XIV.*, Regensb. 1852, t. 1-2.

Urban Wincenty, *Gotard Franciszek Schaffgotsch, Prepozyt Kapituły Wrocławskiej, jako bibliofil XVII wieku*, „Wrocławskie Studia Teologiczne Colloquium Salutis”, Wrocław 1981 (1982), t. 13, s. 41-152.

Wahner, *Die letzten Tage des am 23. Juli 1635 zu Regensburg hingerichteten Grafen Hans Ulrich v. Schaffgotsch*, „Zeitschrift f. deutsche Kulturgeschichte“, 1856, s. 492-501.

Wattenbach W., *Die letzten Lebenstage des Obersten Hans Ulrich Schaffgotsch*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte [u. Alterthum] Schlesiens“, t. 1, cz. 2, 1856, s. 155-177.

Wereszycki Wiesław, *Proces rozbudowy majątku Gotsche II Schoffa, założyciela rodu z Chojnika i Gryfa*, cz. 1, „Rocznik Jeleniogórski”, Jelenia Góra 2002, t. XXXIV, s. 49-74; cz. 2, tamże, Jelenia Góra 2003, t. XXXV, s. 155-162.